

Antidoping ako prostriedok výchovy a vzdelávania v športe Antidoping as a tool for education in sport

PaedDr. Žaneta Csáderová, PhD., Ing. Tomáš Pagáč, PhD.

Antidopingová agentúra Slovenskej republiky, Hanulova 5/C, 841 01 Bratislava

Abstrakt

Opatrenia proti dopingu sa stali aktuálne predovšetkým tým, že doping v športe ohrozuje jeho etické zásady, pravidlá a hlavne zdravie samotných športovcov. V minulosti bola hlavne využívaným prostriedkom boja proti dopingu samotná dopingová kontrola, a s tým spojené sankcionovanie športovcov. V súčasnosti sa začína stále viac a viac presadzovať vzdelávanie ako prostriedok podpory čistého športu. Vzhľadom na rozmach rekreačného športu nemožno vnímať (anti)doping iba ako nepovolené užívanie zakázaných látok vrcholovými športovcami. Trh s výživovými doplnkami je veľmi málo regulovaný, a z našich skúseností so športovcami vieme, že mnohé výživové doplnky obsahujú zakázané látky, prípadne obsahujú látky, ktorých nadmerné užívanie môže viesť k ohrozeniu zdravia. Z toho vyplýva, že ochrana čistého športu by mala začínať už na základnej škole v rámci telesnej výchovy, školského športu, ale aj medzipredmetových aktivít. Prijatie národného akčného plánu považujeme za kľúčový pilier, ktorý by sa mal zamerať na ochranu verejného zdravia, z dôvodu negatívnych účinkov dopingu vo vrcholovom a rekreačnom športe.

Abstract

Anti-doping measures have become current topic because doping in sport threatens its ethical principles, rules and, in particular, the health of athletes themselves. In the past, doping control itself, and the associated sanctioning of athletes, was the main means of combating doping. Nowadays, education is getting more and more attention as a means of promoting clean sport. Given the boom in recreational sport, (anti) doping cannot be perceived only as the prohibited use of prohibited substances by top athletes. The nutritional supplements market is very poorly regulated, and we know from our experience with athletes that many nutritional supplements contain prohibited substances or contain substances whose excessive use may lead to health risks. This implies that the protection of clean sport should start at primary school as part of physical education, school sport, but also cross-curricular activities. We consider the adoption of the National Action Plan as a key pillar that should focus on the protection of public health due to the negative effects of doping in top and recreational sports.

Kľúčové slová

antidoping; zdravie; prevencia; šport

Keywords

antidoping; health; prevention; sport

Úvod

Šport ako pozitívny prostriedok duševného a fyzického rozvoja zdravia človeka prináša so sebou aj negatívne javy v športe. Spôsobené sú spoločenským tlakom na stále sa zvyšujúce výkony v športe, komercializáciou športu, tlakom na imidž muža a ženy v súčasnej modernej dobe. Medzi negatívne javy v športe môžeme zaradiť napríklad doping, manipuláciu výsledkov v športe, násilie na štadiónoch.

Opatrenia proti dopingu sa stali aktuálne predovšetkým tým, že doping v športe ohrozuje jeho etické zásady, pravidlá a hlavne zdravie samotných športovcov. Medzinárodný olympijský výbor patrili medzi prvých iniciátorov zákazu dopingu v športe. Pozađu nezostali ani vládne inštitúcie a iniciatívu prevzali európske krajiny. Členské štáty Rady Európy a účastníci Európskeho kultúrneho dohovoru prijali v roku 1989 dokument pod názvom Európsky antidopingový dohovor ako štátnu podporu v boji proti dopingu v športe. Ako významný krok na celosvetovej športovej úrovni vnímame založenie Svetovej antidopingovej agentúry (WADA) v roku 1999. Hlavným cieľom bolo vytvorenie Svetového antidopingového programu, ktorého súčasťou je Svetový antidopingový kódex. Aby sa celosvetovo posilnil boj proti dopingu v športe bol podpísaný Medzinárodný dohovor proti dopingu v športe UNESCO č. 347/2007 Z. z. Slovenská republika pristúpila k podpísaniu a prijatiu oboch dohovorov, čo ovplyvnilo vnútroštátnu politiku ohľadom športu. Od 1. januára 2016 vstúpil do platnosti a účinnosti Zákon č. 440/2015 Z. z. o športe a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Okrem iného, zákon priniesol aj zmenu v oblasti právnej úpravy postavenia, úloh a povinnosti Antidopingovej agentúry SR

(SADA). V ďalších paragrafoch sú upravené opatrenia proti dopingu, dopingová kontrola, dopingový komisár, konanie vo veci porušenia antidopingových pravidiel a odôvodňovanie disciplinárnych rozhodnutí. Podľa § 87 je upravená pôsobnosť agentúry, kde je zadaná priama pôsobnosť na športovú organizáciu, organizátora súťaže, športového odborníka a na registrovaného športovca.

Dôležitou zmenou bolo aj rozšírenie trestno-právnej úpravy v oblasti boja proti nakladaniu a obchodovaniu s látkami s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom. Zákon č. 397/2015 z 13. novembra 2015, ktorým sa na účely Trestného zákona ustanovuje Zoznam látok s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom, ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony. Tento zákon nadobudol účinnosť 1. januára 2016 a týka sa hlavne plnenia Dohovoru UNESCO čl. 8 a Dohovoru Rady Európy čl. 4, a to opatrení ohľadom obmedzenia dostupnosti a používania zakázaných látok a metód.

Hlavná časť

V minulosti bol hlavne využívaným prostriedkom boja proti dopingu samotná dopingová kontrola, a s tým spojené sankcionovanie športovcov. Sankcie sú jedným z kľúčových prostriedkov pri odrádzaní športovcov od dopingu. Samozrejme na docelenie tohto efektu musí byť vykonané aj dostatočné množstvo dopingových kontrol v danom športe, aby mali dopingové kontroly aj prevenčný účinok.

V súčasnosti sa začína stále viac a viac presadzovať vzdelávanie ako prostriedok podpory čistého športu. Antidopingová agentúra SR vykonala prieskum v národných športových zväzoch a zistila, že úroveň realizovaných antidopingových vzdelávacích aktivít v národných špor-

toých zväzoch je nedostatočná, s čím súvisel aj nízky záujem riešiť antidopingové aktivity v národných športových zväzoch, čo citlivo vnímajú športovci, tréneri a ostatní športoví odborníci.

V dňoch od 5. novembra do 7. novembra 2019 sa konala Svetová antidopingová konferencia v Katoviciach v Poľsku. Táto konferencia priniesla zmeny v novom nastavení ochrany čistého športu. Medzi najdôležitejšie body programu patrilo schválenie nového Svetového antidopingového kódexu 2021 a tiež schválenie všetkých medzinárodných noriem a technických dokumentov. Asi najväčšou zmenou, ktorú priniesie nový Kódex, je prístup k tvorbe nových antidopingových pravidiel, do ktorého bude vo väčšej miere zapojený hlas športovcov. Komisia športovcov WADA vypracovala svoj Zákon o antidopingových právach športovcov, predtým známy ako Antidopingová charta práv športovcov. Účelom tohto dokumentu je zabezpečiť, aby práva športovcov v rámci antidopingovej regulácie boli jasne stanovené, dostupné a všeobecne uplatniteľné. Na to nadväzujú aj dve úplne nové medzinárodné normy, a to Medzinárodná norma pre postupy pri spracovaní výsledkov a Medzinárodná norma pre vzdelávanie.

A práve vytvorenie a postupná implementácia Medzinárodnej normy pre vzdelávanie do športového hnutia by mala

priniesť rovnaké príležitosti na vzdelávanie a získanie spätnej väzby ohľadom zlepšovania antidopingového programu. Základná filozofia znie: „Vzdelávanie a prevencia by mali byť prvým kontaktom športovca s antidopingovým programom, až následne by mala prísť na rad dopingová kontrola.“

Súčasnne sa posilnila národná legislatíva novelizáciou Zákona o športe, ktorá je platná od 1.1.2020 a prináša zmenu týkajúcu sa zodpovedností ohľadom vzdelávania. Jednou z úloh boja proti dopingu v športe je prevencia a edukácia, ktoré boli uvedené aj v odporúčaniach Rady Európy 2/2016. Z tohto dôvodu bola doplnená povinnosť pre športové organizácie zabezpečovať v rámci svojej pôsobnosti vzdelávanie v oblasti boja proti dopingu.

Aktuálne sú prijaté dôležité zákony a dokumenty, ktoré upravujú vzdelávanie ohľadom dopingu v športe. Na medzinárodnej úrovni je Slovenská republika ako signatár a z toho jej vyplývajú určité povinnosti, ktoré môže delegovať na Antidopingovú agentúru SR (SADA), na športové organizácie, ale aj do školského systému (obr. 1). Dôležité bude postupne vyžadovať vzájomnú spoluprácu v oblasti antidopingovej stratégie na úrovniach športových orgánov a verejných inštitúcií v kľúčových témach ohľadom vzdelávania a výchovy.

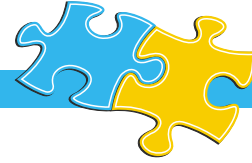
Obr. 1 Rozdelenie kompetencií v antidopingovom vzdelávaní. (Pagáč, Antidopingová agentúra, 2020)

Význam antidopingového vzdelávania v systéme športu a na školách na Slovensku

Používanie zakázaných látok v športe sa už netýka iba vrcholového a výkonnostného športu, ale výrazne zasahuje aj do rekreačného športu. Bežná populácia, ktorá vníma šport ako prostriedok na udržanie zdravia tela a duše má k dispozícii čoraz viac možností, ako podporiť svoj športový výkon. V súčasnosti nemožno vnímať doping iba ako nepovolené užívanie zakázaných látok vrcholovými športovcami. Trh s výživovými doplnkami je veľmi málo regulovaný, a z našich skúseností so športovcami vieme, že mnohé výživové doplnky obsahujú zakázané látky, prípadne obsahujú látky, ktorých nadmerné užívanie môže viesť k ohrozeniu zdravia. Ďalším rizikom sú nepravdivé údaje o zložení niektorých

výživových doplnkov, čím človek stráca možnosť kontroly, čo sa dostáva do jeho tela.

Naše skúsenosti podporujú aj výsledky medzinárodného projektu FAIR (*Forum for Anti-doping in Recreational Sport*), ktorý je založený na poznatkoch, ktoré poskytla štúdia o prevencii dopingu v rekreačnom športe vedená EuropeActive, ktorá zdôraznila, že doping v rekreačnom športe zostáva veľkou hrozbou. Cieľom projektu bolo preskúmať existujúce intervencie v oblasti prevencie dopingu, a to aj v oblasti potravín a výživových doplnkov a podať správu o ich postupoch, aktualizovať prehľad základných údajov o programe a navrhnúť druhý antidopingový kódex. Dôležitým záverom je, že dochádza k nárastu užívania liekov a výživových doplnkov zvyšujúcich výkonnosť mimo elitného športu a stáva

sa vážnym problémom v ochrane zdravia. Zatiaľ čo vrcholoví športovci užívajú dopingové látky s cieľom získať výhodu oproti súperovi z hľadiska fyzického výkonu, v rekreačnom športe je motivácia na používanie dopingov nejednoznačná a môže zahŕňať tak zvýšenie výkonu, ako aj estetické aspekty. V rekreačnom športe sa čoraz väčšia pozornosť venuje antidopingov a väčšina krajín považuje prevenciu dopingov v rekreačnom športe za dôležitú. Národné antidopingové agentúry sa všeobecne ujímajú vedení škôl/učiteľov, športových federácií na vzdelávanie. (Christiansen et al., 2020)

Druhá skupina časť projektu sa zaoberala závažnejším problémom, a to výživovými doplnkami. Závěry sú nasledovné:

1. V národných potravinových organizáciách existujú rozpory v terminológii a definíciách potravinových doplnkov, čo naznačuje, že neexistuje žiadne globálne chápanie potravinových doplnkov. Väčšina kontrolovaných definícií uznáva výživové doplnky ako potravinové zložky, ktoré sa používajú na doplnenie stravy jednotlivca.
2. V rámci EÚ sa viacero zákonov týka potravín, potravinových doplnkov a potravín určených pre športovcov. Mapovanie regulačného terénu je veľmi náročné.
3. Na zabezpečenie konzistentnosti správ a spracovania výrobkov vo všetkých členských štátoch EÚ sú potrebné formálnejšie právne predpisy a objasnenie potravinových doplnkov.
4. Za posledných 15 rokov bolo zavedených niekoľko systémov certifikácie doplnkov výživy v elitnom športe, zatiaľ však neexistujú právne predpisy v celej EÚ týkajúce sa nezávislého testovania doplnkov stravy určených pre športovcov, pokiaľ ide o kvalitu a čistotu výrobkov pred vstupom na trh, hoci Európsky výbor pre normalizáciu v súčasnosti pracuje na európskych normách s názvom „Prevencia dopingov v športe - Správny vývoj a výrobné postupy zamerané na prevenciu prítomnosti zakázaných látok v potravinách určených pre športovcov a potravinových doplnkoch.“
5. Všetky národné antidopingové agentúry, ktoré sa zúčastnili prieskumu uviedli, že poskytujú usmernenie pre športovcov a realizačné tímy športovcov, aby sa znížilo riziko neúmyselného dopingov z jedla a športových doplnkov. Približne 70% oslovených agentúr a medzinárodných federácií schvaľuje alebo odporúča postup minimalizácie rizika doplnkov.
6. Takmer všetky národné antidopingové organizácie a väčšina medzinárodných športových federácií upozorňujú jednotlivcov na najnovšie riziká kontaminácie alebo falšovania doplnkov. Polovica z nich poskytuje upozornenia na riziká týkajúce sa konkrétnych produktov pomocou viacerých kanálov, napr. webová stránka, vzdelávacie programy, sociálne médiá a informačné tabule. Žiadna z organizácií však neuviedla účinnosť týchto metód.
7. Pri riešení rizika neúmyselného dopingov z jedla a doplnkov športovcov je potrebná konzistentnosť, spolupráca a komunikácia medzi organizáciami.
8. Univerzálny systém varovania podporovaný multidisciplinárnymi organizáciami by mohol zlepšiť procesy minimalizovania rizika poskytnutím jasných dôkazov o kontaminácii doplnkov alebo riziku falšovania. Vyžaduje sa neustály pokus o vývoj, posky-

tovanie a vyhodnocovanie informačných a výstražných systémov.

9. Koordinovaný prístup k zlepšovaniu správ a systémov okolo jedla a doplnkov zlepši rozhodovacie procesy športovcov a pomôže znížiť neúmyselné dopingov v športe a chrániť pred zbytočným poškodením športovcov. (Christiansen et al., 2020)

Antidopingová agentúra SR ako národná antidopingová organizácia nesie zodpovednosť ohľadom vzdelávania za nasledujúce skupiny športovcov:

- športovci zaradení do národného registra pre testovanie (30 športovcov),
- športovci zaradení do základného registra pre testovanie (20 športovcov),
- členovia širšieho výberu pre OH v Tokyu 2020 (43 športovcov),
- členovia širšieho výberu pre POH v Tokyu 2020 (24 športovcov),
- športovci so zákazom činnosti (pre porušenie antidopingových pravidiel),
- športovci, ktorí sú členmi národných športových zväzov.

Dôležitým poslaním Antidopingovej agentúry Slovenskej republiky je poskytovanie informácií, výchovná, poradenská a osvetová činnosť pre deti a mládež, predovšetkým žiakov a študentov športových škôl a tried so športovým zameraním, rodičov ako aj pre športovú verejnosť. Poskytovanie informácií považujeme za základ vzdelávania v antidopingov. Na internetovej stránke www.antidoping.sk ponúkame ucelený prehľad informácií (dopingová kontrola, udeľovanie terapeutických výnimiek, zakázané látky). Pre lepšie pochopenie jednotlivých skupín zakázaných látok SADA vypracovala sériu článkov o všetkých skupinách zakázaných látok, zamerali sme sa aj na manipuláciu s krvou a krvný doping, bližšie rozoberáme samotnú analýzu vzoriek. Dané témy sme postupne zverejňovali aj na facebookovej stránke antidopingovej agentúry. SADA v roku 2019 vypracovala súhrn informácií o antidopingov, ktorý poskytla národným športovým zväzom na zverejnenie na ich internetových stránkach.

SADA vydáva aj vzdelávacie materiály vo forme brožúr:

- antidopingová príručka pre športovca,
- prehľad zakázaných a povolených liekov,
- informačný leták o povolených liekoch,
- informačný materiál o výživových doplnkoch,
- propagačný leták www.zakazanelatky.sk,
- Svetový antidopingový kódex 2015.

SADA poskytuje uvedené aktivity:

- e-learningový program Triagonal Spoločne proti dopingov 2020,
- e-learningový program Triagonal Medicínsky kurz,
- prednášková činnosť edukátorov,
- informačný materiál o výživových doplnkoch,
- informačný materiál o zakázaných látkach a povolených liekoch.

Antidopingová agentúra SR navrhla pre oblasť vzdelávania v rámci novelizácie Zákona o športe povinnosť absolvovať e-learningový program Triagonal Spoločne proti dopingov 2020 vybraným športovcom, ktorí sú zadaní ako reprezentácia SR. Aktuálne štatistické spracovanie účastníkov kurzu prezentuje obrázok 2.

Obr. 2 Štatistické vyhodnotenie účastníkov kurzov Spoločne proti dopingu. (Pagáč, Antidopingová agentúra SR, 2020)

Prostredníctvom prehľadu literatúry a už realizovaných projektov sa zistilo, že telesná výchova a šport majú potenciál podporovať hodnoty, ako sú čestná hra, rovnosť, excelentnosť, angažovanosť, odvaha, tímová práca, dodržiavanie pravidiel a zákonov, rešpektovanie seba a ostatných, ducha a solidarity v komunite. Z toho vyplýva, že ochrana čistého športu by mala začínať už na základnej škole v rámci telesnej výchovy, školského športu, ale aj medzipredmetových aktivít. V tomto zmysle boli vypracované materiály týkajúce sa mládeže.

Takýmto materiálom je napríklad *Sport values for every classroom*, ktorý spoločne vypracovali The Agitos Foundation, The International Fair Play Committee (IFPC), The International Council of Sport Science and Physical Education (ICSSPE), The Olympic Foundation for Culture and Heritage (OFHC), The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), The World Anti-Doping Agency (WADA). Je určený pre cieľovú skupinu 8-12 ročných detí. Založený je na troch hodnotových pilieroch:

- **ROVNOSŤ** – Účelom tejto aktivity je naučiť študentov o zvýhodnení, znevýhodnení, spravodlivosti a rovnosti. To sa dosiahne vytvorením simulácie, v ktorej zažijú študenti situáciu vo zvýhodnení alebo znevýhodnení.
- **INKLÚZIA** – Cieľom tejto aktivity je, aby študenti porozumeli konceptom inklúzie a exklúzie.
- **ÚCTA** – Cieľom tejto aktivity je, aby si študenti rozvíjali sebavedomie a sebaúctu. To sa dosiahne kritickým myslením o ich pozitívnych vlastnostiach a porozumením, že tieto vlastnosti sa môžu odlišovať od vlastností ostatných, ale majú rovnakú hodnotu.

Poslaním tohto súboru informácií je pomôcť učiteľom pri ich práci, kde majú jedinečnú príležitosť priniesť do triedy hodnoty úcty, rovnosti a inklúzie hravou formou. Antidopingová agentúra SR aktuálne pripravuje materiál na preklad a bude voľne dostupný pre všetkých, ktorí budú mať záujem. (*Sport values in every classroom – toolkit*, 2019)

Svetová antidopingová agentúra taktiež vypracovala materiál pre učiteľov s názvom „TEACHER’S TOOL KIT“.

Posúvanie riešenia problematiky do nižších vekových kategórií a objasňovanie problematiky dopingu v športe pre neregistrovaných rekreačných športovcov, by mala napomôcť pri riešení verejného zdravia budúcej populácie.

Záver

Podľa hodnotenia monitorovacej správy 5CP dosiahla SR plnenie Medzinárodného dohovoru proti dopingu v športe UNESCO (ďalej Dohovor) v roku 2015 iba 53,6 %. Platnosťou novej legislatívy od roku 2016 SR posunula plnenie Dohovoru na základe monitorovacej správy 6CP v roku 2017 na úroveň 81 %. Problémom sa ukazuje nedostatočné implementovanie článkov týkajúcich sa vzdelávania a výskumu, profesionálneho etického kódexu a výživových doplnkov. Je nevyhnutné, aby sa na implementácii týchto článkov podieľali okrem SADA aj iné vládne inštitúcie, ktoré môžu priamo prispieť k zlepšeniu antidopingovej regulácie na Slovensku. Na tejto úrovni je potrebné vypracovať národný akčný plán boja proti dopingu, v ktorom by sa určili zodpovedné strany pri implementácii uvedených článkov a ich časové plnenie.

Zapojiť sa do antidopingových programov, ktoré sú pod záštitou Erasmus + a EU. Programy sa zameriavajú na rekreačný šport. Dôraz sa kladie na vzdelávanie fitness trénerov, ľudí, ktorí vedú voľnočasové športové aktivity a študentov. Amatérski športovci užívajú doplnky výživy viac ako profesionálni.

Odporúča sa najskôr vykonať výskum a určiť si cieľové skupiny. V tejto oblasti je významná kooperácia s akademickou pôdou.

Priať národný akčný plán, ktorý by sa zameril na ochranu verejného zdravia, z dôvodu negatívnych účinkov dopingu vo vrcholovom a rekreačnom športe. Bolo by vhodné zdefinovať zodpovednosti pre jednotlivé subjekty, ktorých by sa týkala problematika prevencie dopingu v športe.

Zdroje

1. CHRISTIAN, A. V., BLOODWORTH, A., HAM, E. & COX. L. (2020). *Doping prevention in recreational sport in Europe – a study on emerging practices among European stakeholders, Chapter 3 FAIR Final report*. Fair - Forum for Anti-Doping in Recreational Sport 2019. Final Report, 24-73.
2. DOHOVOR PROTIDOPINGU (Rady Európy; Štrasburg; 16.11.1989) publ. pod č.262/1993 Z. z.
3. MEDZINÁRODNÝ DOHOVOR PROTIDOPINGU V ŠPORTE (dohovor UNESCO; Paríž; 19.10.2005) publ. pod č. 347/2007 Z. z.
4. *Sport values in every classroom - toolkit*, UNESCO, 2019.
5. SVETOVÝ ANTIDOPINGOVÝ KÓDEX 2015, WADA
6. Zákon 397/2015 Z. z. Zákon, ktorým sa na účely Trestného zákona ustanovuje zoznam látok s anabolickým alebo iným hormonálnym účinkom a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony.
7. Zákon č. 440/2015 Z. z. o športe a o zmene a doplnení niektorých zákonov.